

§15-1

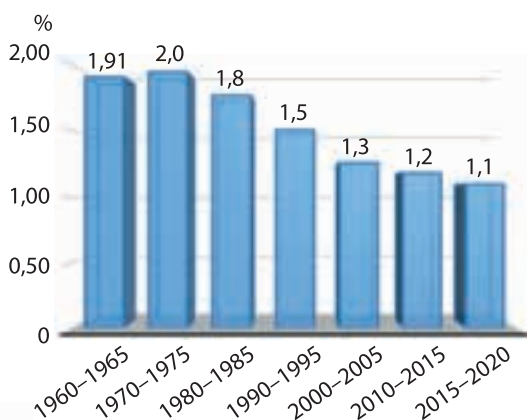
§ 15. Праблема дэмаграфічнай нагрузкі

Успамінаем. Якія фактары ўплываюць на рост і скарачэнне колькасці насельніцтва? Назавіце фактары, што вызначаюць дынаміку колькасці насельніцтва ў развітых краінах і краінах, якія развіваюцца.

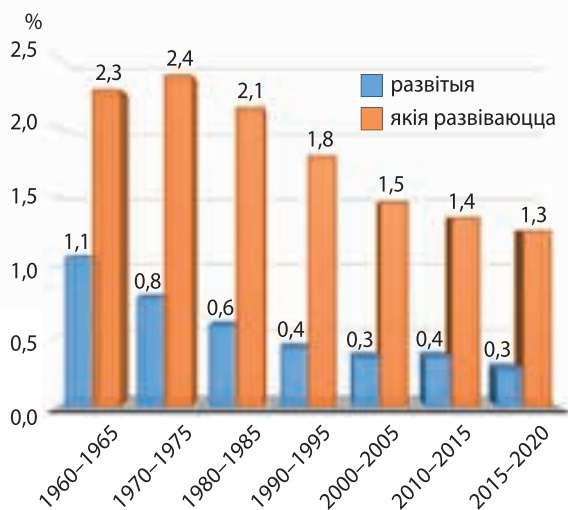
Вывучаем, каб ведаць. Чаму ў цяперашні час неабходна аналізаваць дынаміку дэмаграфічных працэсаў? Якія праблемы ўзнікаюць у сувязі з ростам колькасці насельніцтва краін? Якія праблемы выклікае скарачэнне колькасці насельніцтва краін?

Мал. 93. Дынаміка штогадовых тэмпаў росту колькасці насельніцтва свету, %

Нераўнамернасць росту колькасці насельніцтва свету. Дынаміка колькасці насельніцтва свету характарызуецца запаволеннем штогадовых тэмпаў росту. Так, калі ў сярэдзіне XX ст. яны складалі 2,1 %, то ў 2015–2020 гг. скараціліся да 1,1 % (мал. 93).

З канца XX ст. у свеце назіраецца павелічэнне адрозненняў у дынаміцы колькасці насельніцтва паміж рэгіёнамі і краінамі. Пры агульным запаволенні тэмпаў росту насельніцтва на карце свету XXI ст. захоўваюцца краіны з высокімі паказчыкамі. У гэтую групу ўваходзяць

Мал. 94. Динаміка щогодових темпів росту кількості населення в розвинутих країнах і країнах, які розвиваюцца, %

Мал. 95. Щогодові темпи росту кількості населення па рэгіёнах свету, %, 2015–2020 гг.

толькі краіны, якія развіваюцца. Колькасць населення ў іх штогод павялічваецца ў сярэднім на 1,3 %. У той жа час эканамічна развітыя краіны і краіны з пераходнай эканоміяй утвараюць групу з мінімальнымі тэмпамі росту населення і з адмоўнай дынамікай колькасці. Населення ў іх штогод павялічваецца ўсяго на 0,3 % (мал. 94).

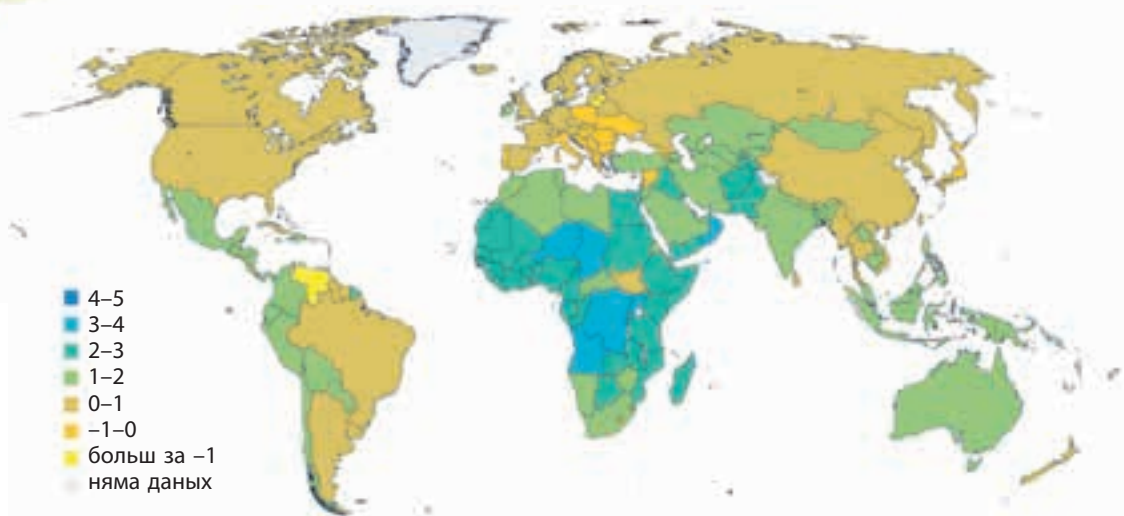
Найбольш высокія тэмпы росту населення характэрныя для рэгіёнаў з перавагай краін, якія развіваюцца (мал. 95). Напрыклад, у **Бахрэйн** колькасць населення ў сярэднім павялічваецца на 4,31 % у год. Гэта самы высокі паказчык у свеце.

Паразважаем. Што такое дэмаграфічны пераход? Колькі тэорый дэмаграфічнага пераходу існуе? У чым асаблівасць тэорыі Трэцяга дэмаграфічнага пераходу?

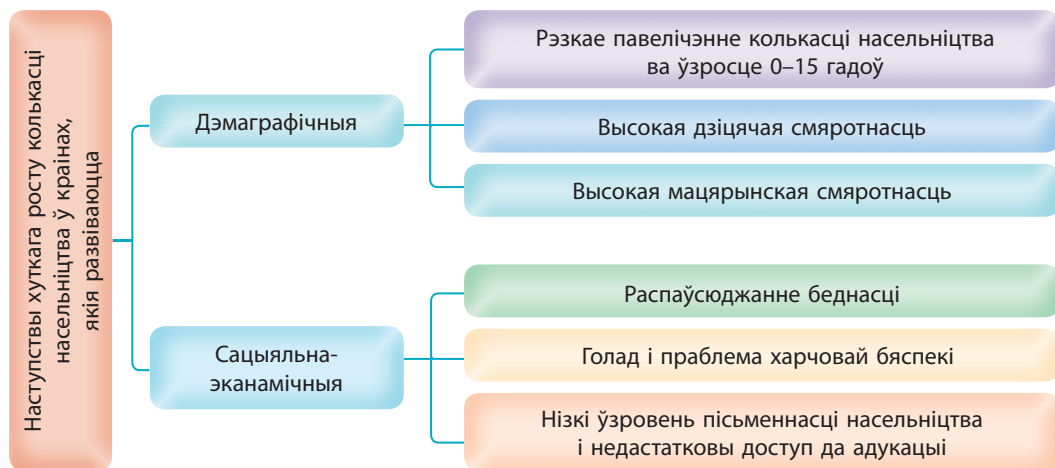

Клуб знаўцаў-географай. Сярод краін, якія развіваюцца і маюць найбольш высокія тэмпы росту колькасці населення, можна вылучыць дзве групы. Першую групу ўтвараюць найбольш адсталыя краіны Афрыкі, дзе асноўным фактарам росту выступае *нізкі ўзровень сацыяльна-эканамічнага развіцця*. Напрыклад, у **Нігеры** штогадовы рост населення складае 3,8 %, у **Экватарыяльнай Гвінеі** — 3,7 %, ва Угандзе — 3,6 %, у Анголе — 3,3 %, у Дэмакратычнай Рэспубліцы Конга — 3,2 %. Да другой групы адносяцца краіны, дзе асноўным фактарам хуткага росту населення з'яўляецца рэлігійны. У прыватнасці, мусульманскія краіны. Так, напрыклад, у Амане рост населення ў год складае 3,6 %, у Катары — 2,3 %, у Кувейце — 2,2 % (мал. 96).

Мал. 96. Штогадовыя тэмпы росту/змяншэння колькасці насельніцтва па краінах свету, %, 2015–2020 гг.

Высокія тэмпы росту колькасці насельніцтва ў краінах, якія развіваюцца, становяцца праблемай іх сацыяльна-эканамічнага развіцця. Хуткі рост колькасці насельніцтва адбываецца ў асноўным з-за высокай нараджальнасці. Пры нізкім узроўні жыцця ў краінах узнікаюць сур'ёзныя *наступствы росту колькасці насельніцтва* (мал. 97, табл. 3).

Мал. 97. Наступствы хуткага росту колькасці насельніцтва ў краінах, якія развіваюцца

Клуб знаўцаў-географай. У краінах, якія развіваюцца і маюць высокія тэмпы росту насельніцтва, сярэдняя колькасць гадоў навучання не перавышае 5, а ў некаторых — значна меншая (напрыклад, Буркіна-Фасо — 1,6 года, Нігер — 2 гады, Бурундзі — 3 гады). Валавы ўнутраны прадукт на душу насельніцтва таксама характарызуецца самымі нізкімі значэннямі ў свеце. Пры сярэднеусветным ВУП на душу насельніцтва ў 2018 г. 15 745 дол. у год у Бурундзі ён складаў 660 дол., у Нігеры — 932, ва Угандзе — 1807 дол.

Табліца 3. Паказчыкі чалавечага развіцця ў краінах, якія развіваюцца і маюць найбольш высокія тэмпы росту насельніцтва, 2018 г. (паводле ацэнак ААН)

Краіна	Доля насельніцтва, якое жыве за мяжой беднасці — 1,90 дол. у дзень, %	ВУП на душу насельніцтва (па ППЗ), дол.	Сярэдняя працягласць навучання, гадоў
Нігер	44,5	932	2
Уганда	41,7	1807	6
Ангола	30,1	5725	5
ДР Конга	76,6	827	6

У некаторых развітых краінах назіраецца супрацьлеглая сітуацыя: колькасць насельніцтва штогод скарачаецца. Прычынамі гэтага выступаюць асаблівасці яго ўзроставай структуры, а менавіта старэнне, нізкая нараджальнасць, устаноўкі сем'яў на маладзетнасць і бяздзетнасць і інш. Гэта характэрна для Японіі, Італіі, Партугаліі, Грэцыі. Аднак максімальныя значэнні адзначаюцца ў былых сацыялістычных краінах. Напрыклад, у **Літве** — 1,48 %, **Латвіі** — 1,15 %, **Балгарыі** і **Румыніі** — па 0,7 % у год. Адмоўная дынаміка колькасці насельніцтва мае шэраг негатыўных наступстваў для дзяржаў (мал. 98).

Дэмаграфічны выбух і дэпапуляцыя ў свеце. На ранніх стадыях развіцця чалавецтва, у аграрную эпоху высокая нараджальнасць ураўнаважвалася высокай смяротнасцю (з-за голаду, хвароб і эпідэміі). У выніку рост колькасці насельніцтва характарызаваўся нізкімі штогадовымі тэмпамі.

Пасля Другой сусветнай вайны дасягненні медыцыны ў краінах, якія развіваюцца, прывялі да надзвычай хуткага росту колькасці насельніцтва — дэмаграфічнага выбуху.

Дэмаграфічны выбух — рэзкае, з «выбуховым» характарам павелічэнне колькасці насельніцтва з прычыны пераходу грамадства ад традыцыйнага да сучаснага тыпу ўзнаўлення насельніцтва.

Мал. 98. Наступствы скарачэння колькасці насельніцтва ў развітых краінах

Дэмаграфічны выбух адрозніваецца высокім натуральным прыростам насельніцтва, перш за ўсё за кошт зніжэння смяротнасці пры практычна нязменным паказчыку нараджальнасці (або павольным яго зніжэнні). Гэты працэс пачаўся ў свеце з 1950-х гг. З пазіцый Першага дэмаграфічнага пераходу дэмаграфічны выбух характэрны для заканчэння яго другой фазы.

Папрацуем з атласам. Выкарыстоўваючы карты атласа, прывядзіце прыклады краін з высокімі штогадовымі тэмпамі росту колькасці насельніцтва.

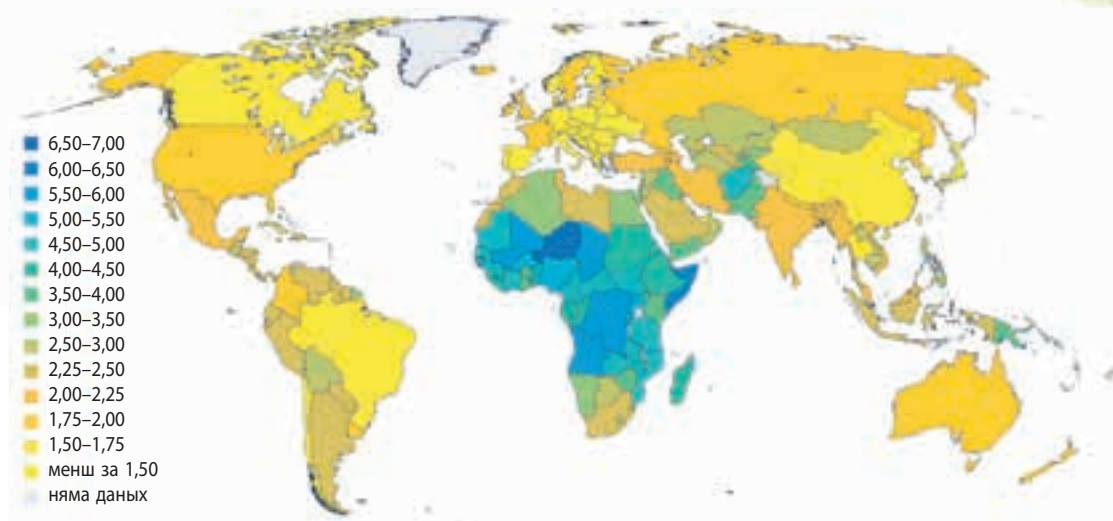

Паразважам. Назавіце асноўныя тыпы ўзнаўлення насельніцтва.

Агульны каэфіцыент натуральнага прыросту насельніцтва ў перыяд дэмаграфічнага выбуху складае больш за 25 ‰. У цяперашні час такія значэнні назіраюцца ў найменш развітых краінах, а менавіта ў краінах Афрыкі на поўдзень ад Сахары. Напрыклад, у некаторых з іх — Нігеры, Анголе, Малі — гэты паказчык перавышае 30 ‰. Пры дэмаграфічным выбуху захоўваецца таксама высокі штогадовы рост колькасці насельніцтва.

Клуб знаўцаў-географай. Адным з паказчыкаў, якія характарызуюць дэмаграфічны выбух, з'яўляецца сумарны каэфіцыент нараджальнасці. Ён паказвае сярэдняю колькасць дзяцей, якіх нарадзіла адна жанчына за ўсё жыццё. У краінах дэмаграфічнага выбуху дадзены каэфіцыент складае 4,5 і больш. Напрыклад, у Нігеры ён роўны 6,9, у Самалі — 6,1, у Чадзе — 5,9 (мал. 99).

Мал. 99. Сумарны каэфіцыент нараджальнасці па краінах свету, колькасць дзяцей на адну жанчыну, 2018 г.

У развітых краінах адбываецца Другі дэмаграфічны пераход. Яго асноўныя прыкметы аб'ядноўвае працэс, які называецца дэпапуляцыяй.

Дэпапуляцыя — памяншэнне абсалютнай колькасці насельніцтва якой-небудзь краіны або тэрыторыі ці звужанне яго ўзнаўленне, пры якім колькасць наступных пакаленняў меншая за папярэднія.

Асноўнай прычынай дэпапуляцыі з'яўляецца нізкая нараджальнасць. Гэта, у сваю чаргу, з часам прыводзіць да старэння насельніцтва, перавышэння колькасці памерлых над колькасцю народжаных і да натуральнага змяншэння насельніцтва.

Папрацуем з атласам. Выкарыстоўваючы карты атласа, прывядзіце прыклады краін з высокімі тэмпамі адмоўнай дынамікі колькасці насельніцтва.

Клуб знаўцаў-геаграфай. Натуральнае змяншэнне насельніцтва характэрна пераважна для развітых краін і краін з пераходнай эканоміяй. Гэта Японія, Германія, краіны Паўднёвай Еўропы (Італія, Грэцыя, Партугалія і інш.) і постсавецкія краіны (Балгарыя, Украіна, Латвія, Літва і інш.). Максімальныя значэнні натуральнага змяншэння насельніцтва назіраюцца ў Балгарыі (6,4 ‰) і Украіне (5,6 ‰)

Свет і Беларусь. Якія дэмаграфічныя працэсы характэрныя для Рэспублікі Беларусь? Успомніце агульныя каэфіцыенты нараджальнасці і смяротнасці насельніцтва ў нашай краіне.

Дэпапуляцыя мае шэраг негатыўных наступстваў. Яна змяняе не толькі колькасць насельніцтва, але і прапорцыі паміж узроставымі групамі. Урады краін, дзе назіраецца дэпапуляцыя, з-за немагчымасці хуткага росту нараджальнасці вымушаныя кампенсаваць змяншэнне насельніцтва прытокам яго звонку, гэта значыць рэгуляваць іміграцыю. Дэпапуляцыя патрабуе рэформ пенсійнай сістэмы.

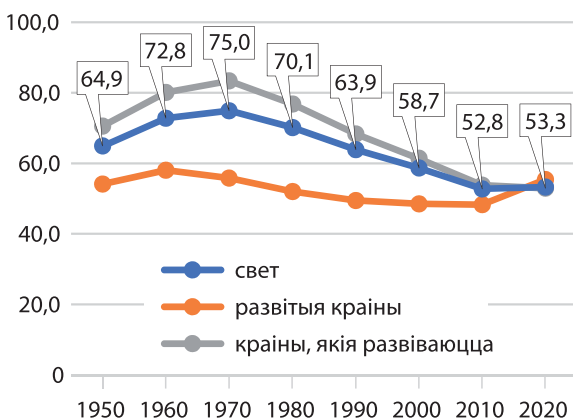
Праблема дэмаграфічнай нагрузкі. Змяненне ўзроставай структуры насельніцтва ў выніку высокага штогадовага росту альбо скарачэння колькасці насельніцтва прыводзіць да павелічэння колькасці і долі насельніцтва працаздольнага і пасляпрацаздольнага ўзросту. Гэтыя працэсы выклікаюць павелічэнне дэмаграфічнай нагрузкі на працаздольнае насельніцтва.

Дэмаграфічная нагрузка — абагульненая колькасная характарыстыка ўзроставай структуры насельніцтва, якая адлюстроўвае нагрузку з боку непрацуючай яго часткі на частку, якая працуе.

Клуб знаўцаў-географай. Для ацэнкі ўздзеяння змянення ўзроставага складу насельніцтва на сацыяльна-эканамічнае развіццё грамадства выкарыстоўваюцца паказчыкі дэмаграфічнай нагрузкі. Звычайна ўжываюць наступныя: 1) дэмаграфічная нагрузка дзецьмі, што разлічваецца як колькасць дзяцей да 15 гадоў на 100 чал. працаздольнага ўзросту (15–64 гады); 2) дэмаграфічная нагрузка пажылымі людзьмі, што разлічваецца як колькасць людзей 65 гадоў і старэйшых на 100 чал. працаздольнага ўзросту (15–64 гады); 3) агульная дэмаграфічная нагрузка, якая ўяўляе сабой суму двух папярэдніх паказчыкаў.

Мал. 100. Дынаміка агульнай дэмаграфічнай нагрузкі ў свеце, на 100 чал. працаздольнага ўзросту

Даныя аб дэмаграфічнай нагрузцы выкарыстоўваюцца пры распрацоўцы мерапрыемстваў па сацыяльным забеспячэнні насельніцтва і рацыянальным выкарыстанні працоўных рэсурсаў. У цэлым па свеце агульная дэмаграфічная нагрузка ўзрастала да 1970-х гг. Затым, дасягнуўшы свайго найбольшага значэння — 75 чал. непрацаздольнага ўзросту на 100 чал. працаздольнага ўзросту — у 1970-х гг., пачала зніжацца аж да 2010 г. (мал. 100). У цяперашні час у выніку старэння насельніцтва агульная дэмаграфічная нагрузка стала павялічвацца.

Свет і Беларусь. Разлічыце агульную дэмаграфічную нагрузку ў Рэспубліцы Беларусь, калі вядома, што насельніцтва ва ўзросце ад 0 да 14 гадоў складае 1690 тыс. чал., працаздольнае насельніцтва — 5433 тыс. чал., насельніцтва, старэйшае за працаздольны ўзрост, — 2351 тыс. чал.

Клуб знаўцаў-географай. Найбольшай велічыні агульная дэмаграфічная нагрузка дасягала ў найменш развітых краінах у сярэдзіне 1980-х гг. — больш за 92 дзіцяці і пажылых людзей на 100 чал. працаздольнага ўзросту. Павышэнне дэмаграфічнай нагрузкі тады тлумачылася ростам ліку народжаных. Зніжэнне нараджальнасці выклікала памяншэнне дэмаграфічнай нагрузкі дзецьмі і агульнай дэмаграфічнай нагрузкі. У далейшым рост дэмаграфічнай нагрузкі паскорыцца, і да 2050 г. яе велічыня паднімецца да 58 на 100 чал. працаздольнага ўзросту.

Праблема дэмаграфічнай нагрузкі мае рознае значэнне. Станоўчае — калі нагрузка дзецьмі перавышае нагрузку пажылымі людзьмі і, наадварот, адмоўнае — у выпадку перавагі нагрузкі пажылымі. У найменш развітых краінах асноўным наступствам праблемы застаецца высокая нагрузка дзецьмі пры пастаянным нізкім узроўні развіцця. У развітых краінах працэсы старэння робяць актуальнымі правядзенне рэформ пенсійнай сістэмы і паляпшэнне сістэмы сацыяльнай абароны дадзенай катэгорыі насельніцтва.

Дэмаграфічная палітыка і яе асаблівасці ў розных рэгіёнах і краінах. Для вырашэння дэмаграфічных праблем урадамі краін распрацоўваецца дэмаграфічная палітыка.

Дэмаграфічная палітыка — дзейнасць дзяржавы, накіраваная на рэгуляванне працэсаў узнаўлення насельніцтва.

Упершыню ў свеце палітыка ў галіне народанасельніцтва была распрацаваная ў 1994 г. на Міжнароднай канферэнцыі па народанасельніцтве і развіцці ў Каіры.

Асноўныя напрамкі міжнароднай дэмаграфічнай палітыкі Адноўленага народа-наасельніцтва ААН звязаныя з рэгуляваннем колькасці насельніцтва, узроставай структуры насельніцтва, нараджальнасці, смяротнасці, рэпрадуктыўным здароўем і планаваннем сям'і.

Разам з тым развіцця краіны і краіны, якія развіваюцца, маюць розныя прыярытэты ў галіне дэмаграфічнай палітыкі. Палітыка развітых краін накіравана на вырашэнне праблемы старэння насельніцтва і прыняцце адпаведных мер сацыяльнай падтрымкі, а таксама на захаванне рэпрадуктыўнага здароўя падлеткаў.

Свет і Беларусь. Якія меры дэмаграфічнай палітыкі ў Рэспубліцы Беларусь, на ваш погляд, найбольш паспяховыя ў цяперашні час?

П1

П2

П3

П4

Ключавымі напрамкамі палітыкі краін, якія развіваюцца, з'яўляюцца скарачэнне падлеткавай нараджальнасці, захаванне рэпрадуктыўнага здароўя і абарона рэпрадуктыўных правоў жанчын, процідзеянне гвалту ў адносінах да жанчын і інш.

Падвядзём вынікі. Тэмпы росту колькасці насельніцтва свету запавольваюцца. Аднак найбольшым ростам колькасці насельніцтва адрозніваюцца краіны, якія У краінах, якія развіваюцца, на фоне высокага росту колькасці насельніцтва адбываецца У процівагу дэмаграфічнаму выбуху, характэрнаму для краін, якія развіваюцца, у развітых краінах ідзе працэс Дэмаграфічны выбух і дэпапуляцыя садзейнічаюць павелічэнню агульнай дэмаграфічнай ... на працаздольнае насельніцтва. Дзяржава рэгулюе працэсы ўзнаўлення насельніцтва з дапамогай ... палітыкі.

Праверым свае веды. 1. Што такое дэмаграфічны выбух? Для якіх краін ён характэрны? 2. Што такое дэпапуляцыя? Якія дзяржавы знаходзяцца ў стадыі дэпапуляцыі? 3. Што такое дэмаграфічная нагрузка? Якія прычыны выклікаюць яе павелічэнне?

Ад простага да складанага. 1. Якія перадумовы прывялі да дэмаграфічнага выбуху ў краінах, размешчаных на поўдзень ад Сахары? 2. Абапіраючыся на асноўныя напрамкі міжнароднай дэмаграфічнай палітыкі ААН, вызначыце, якія меры прыемствы праводзяцца ў Рэспубліцы Беларусь па гэтых напрамках.

Ад тэорыі да практыкі. Прааналізуйце ўзаемасувязь паказчыкаў эканамічнага развіцця краіны і змянення колькасці яе насельніцтва. Прывядзіце прыклады, якія пацвярджаюць гэтую ўзаемасувязь.

Web-рэсурсы.

Матэрыялы па дэмаграфічнай палітыцы Аддзела народанасельніцтва ААН.

§15-2

§ 16. Праблема старэння насельніцтва

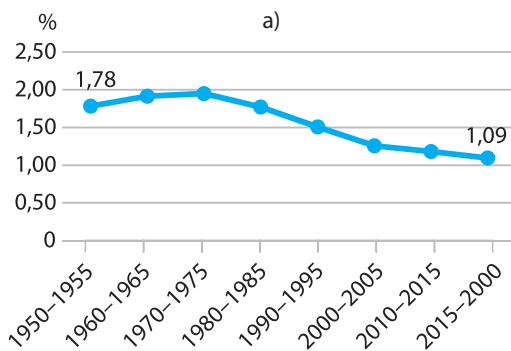
Успамінаем. Якія існуюць тыпы ўзроставай структуры насельніцтва? У якіх краінах доля маладых узростаў найбольшая? Што такое дэмаграфічнае старэнне насельніцтва?

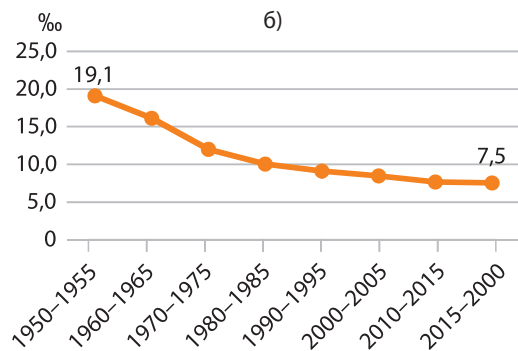
Вывучаем, каб ведаць. Чаму штогод павялічваецца колькасць насельніцтва пажылога ўзросту? Да якіх эканамічных наступстваў прыводзіць павелічэнне колькасці пажылога насельніцтва? Чаму эканамістам і дэмографам неабходна працаваць разам над вырашэннем праблемы старэння насельніцтва?

Перадумови старіння населення світу. Пачынаючы з другой паловы XX ст. у свеце назіраецца *скарачэнне штогадовых тэмпаў росту населення*, якія не намнога перавышаюць 1 %. Развіццё медыцыны прывяло да *скарачэння смяротнасці населення* да рэкордна нізкіх значэнняў (7 ‰) і *павелічэння працягласці жыцця* да максімальна высокіх значэнняў (72,5 года) у сярэднім па свеце. Дадзеныя змяненні адбываліся на фоне *зніжэння нараджальнасці населення* з 19 ‰ да 7,5 ‰. Гэтыя працэсы адносяцца да перадумов старэння населення свету (мал. 101).

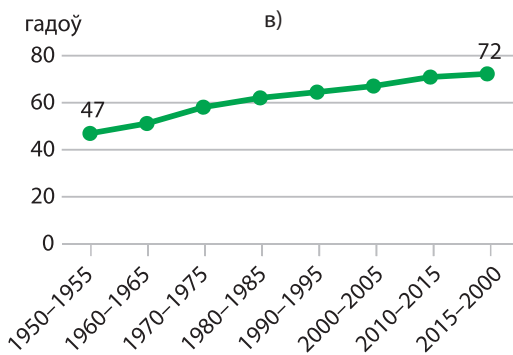
Асноўнай эканамічнай перадумовай старэння населення выступае агульны рост узроўню сацыяльна-эканамічнага развіцця свету. Гэта знайшло адлюстраванне ў павелічэнні сярэднедушавага даходу да 17 948 дол.

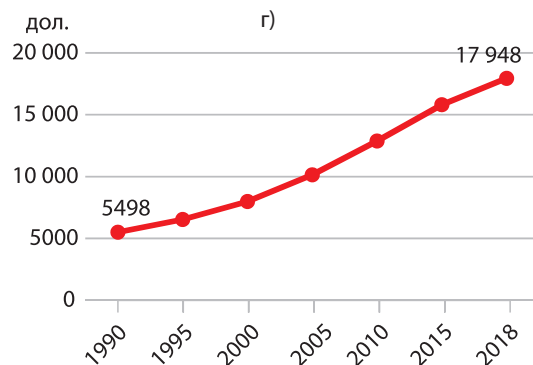
Скарачэнне штогадовых тэмпаў росту колькасці населення, %

Скарачэнне нараджальнасці населення, ‰

Рост працягласці жыцця населення, гадоў

Рост сярэдняга ВУП на душу населення (па ППЗ) у свеце, дол.

Мал. 101. Перадумовы старэння населення свету

Дынаміка ўзроставай структуры насельніцтва свету і рэгіёнаў.

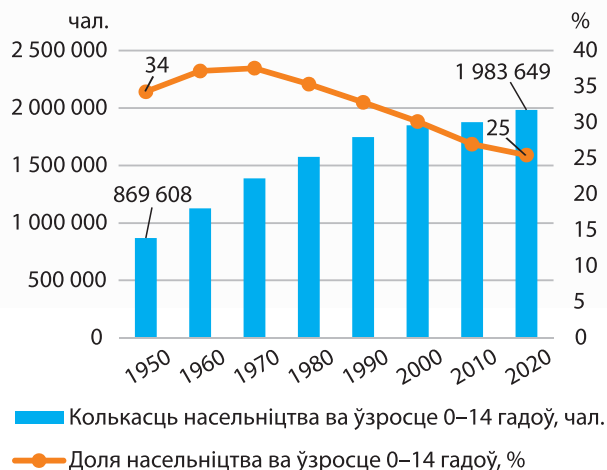
Перадумовы старэння аказалі моцны ўплыў на змяненне ўзроставай структуры насельніцтва свету. У выніку скарачэння нараджальнасці назіраецца зніжэнне доли насельніцтва ва ўзросце 0–14 гадоў (мал. 102). Пад уплывам росту працягласці жыцця насельніцтва, скарачэння смяротнасці і росту даходаў адбылося небывалае ў гісторыі чалавецтва павелічэнне колькасці і доли насельніцтва старэйшых узростаў ва ўзросце 60+ гадоў (мал. 103).

У сувязі з гэтым у свеце адбыліся: 1) змена тыпаў узнáўлення насельніцтва; 2) пераход ад прагрэсіўнага да стацыянарнага і рэгрэсіўнага тыпаў узроставай структуры; 3) незваротнае старэнне, якое эксперты ААН называюць «трыумфам развіцця чалавецтва».

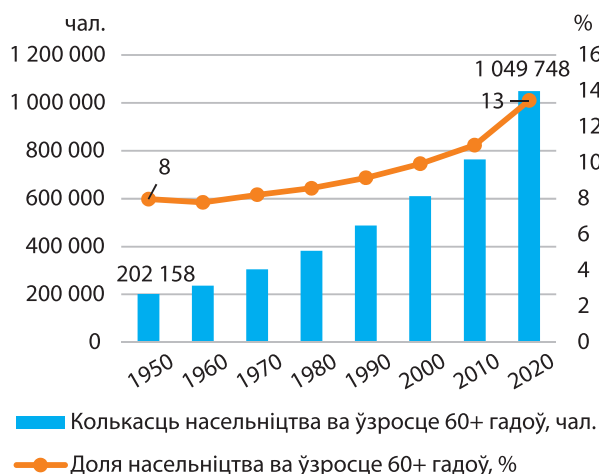

Паразважаем. Растлумачце, чаму эксперты ААН назвалі старэнне насельніцтва «трыумфам развіцця чалавецтва».

Паміж рэгіёнамі існуюць вялікія адрозненні ў дынаміцы ўзроставай структуры насельніцтва. Так, у краінах Еўропы і Паўночнай Амерыкі ўжо ў 1950 г. назіраліся прыкметы дэмаграфічнага старэння. Тут доля насельніцтва ва ўзросце 60+ гадоў складала 12 %. Аднак і ў Еўропе, і ў Паўночнай Амерыцы яшчэ захоўвалася адносна высокая доля дзяцей у структуры насельніцтва — каля 30 %.

Мал. 102. Дынаміка колькасці і доли насельніцтва ўзроставай групы 0–14 гадоў у структуры насельніцтва свету

Мал. 103. Дынаміка колькасці і доли насельніцтва ўзроставай групы 60+ гадоў у структуры насельніцтва свету

Паразважаем. Успомніце, якія існуюць шкалы старэння.

Аўстралія як эканамічна развітая краіна знаходзілася ў гэты час «на парозе старасці». Доля яе насельніцтва ва ўзросце 60+ гадоў дасягнула 11 %. Астатнія рэгіёны свету — Афрыка, Паўднёвая Амерыка і Азія — характарызаваліся маладой узроставай структурай, у якой больш за 40 % складалі дзеці, і старэння насельніцтва там не адбывалася.

Да 2020 г. узроставая структура насельніцтва свету істотна змянілася. Ва ўсіх рэгіёнах, за выключэннем Афрыкі, адбываецца старэнне. Самымі дэмаграфічна пастарэлымі з'яўляюцца краіны Еўропы і Паўночнай Амерыкі. У іх насельніцтва старэйшых узростаў складае 26 % і 23 % адпаведна. Афрыка ўяўляе ў XXI ст. той унікальны рэгіён свету, дзе ва ўзроставай структуры насельніцтва змяненняў практычна не адбылося. Доля дзяцей тут па-ранейшаму ў сярэднім складае 40 % (табл. 4).

Табліца 4. Дынаміка долі насельніцтва ўзроставых груп 0–14 гадоў і 60+ гадоў па рэгіёнах свету, %

Рэгіёны	1950		2020	
	0–14 гадоў	60+ гадоў	0–14 гадоў	60+ гадоў
Еўропа	26	12	16	26
Азія	36	7	23	13
Паўночная Амерыка	27	12	18	23
Паўднёвая Амерыка	40	6	24	13
Афрыка	41	5	40	6
Аўстралія і Акіянія	30	11	24	18

Адрозненні ў дынаміцы полаўзроставай структуры развітых краін і краін, якія развіваюцца, можна прасачыць на малюнку 104.

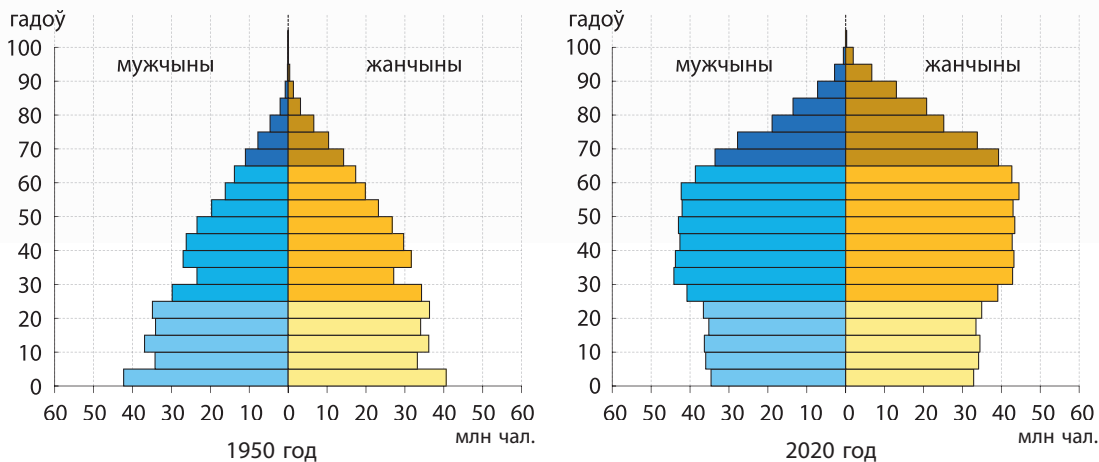

Паразважаем. Успомніце, якія існуюць тыпы полаўзроставых пірамід. Вызначыце тып піраміды рэгіёнаў свету ў 2020 г.

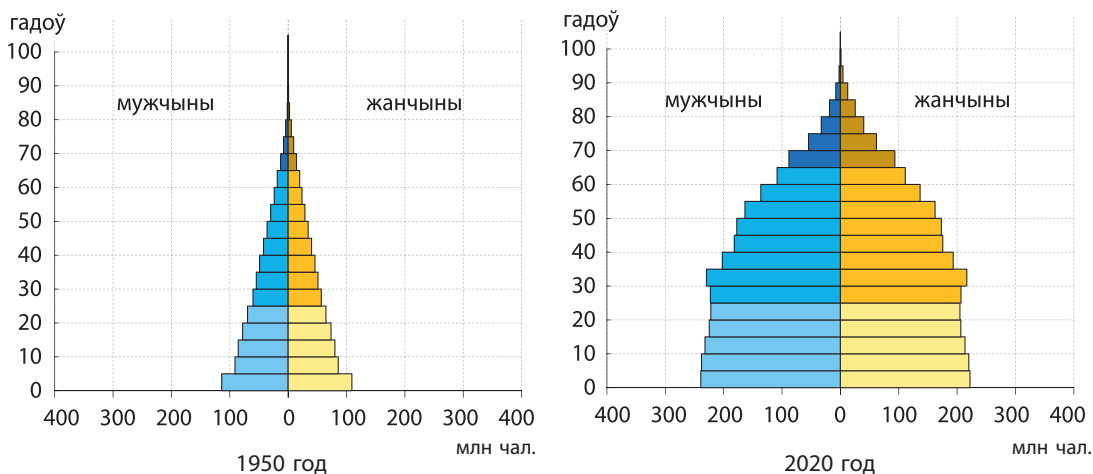

Свет і Беларусь. Які тып полаўзроставай структуры і піраміды характэрны для Рэспублікі Беларусь?

а) Развітыя краіны

б) Краіны, якія развіваюцца

Мал. 104. Дынаміка полаўзроставай структуры развітых краін і краін, якія развіваюцца, млн чал.

Сутнасць праблемы старэння насельніцтва. Сучасны стан праблемы старэння насельніцтва характарызуецца некалькімі асноўнымі тэндэнцыямі.

Паразважаем. Якія краіны з'яўляюцца самымі старымі па долі насельніцтва ва ўзросце 60+ гадоў?

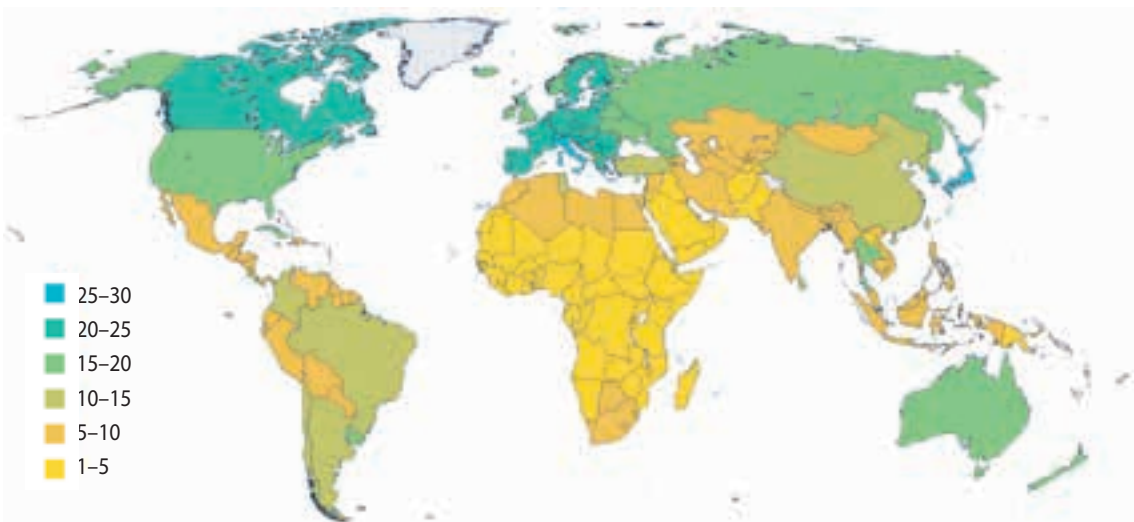
Папрацуем з атласам. Знайдзіце на карце краіны, дзе адзначаецца дэмаграфічнае старэнне насельніцтва, і краіны з вялікай доляй маладога насельніцтва.

Па-першае, гэта беспрэцэдэнтныя маштабы старэння. У цяперашні час каля 1 млрд чал. у свеце знаходзяцца ва ўзросце 60+ гадоў, гэта значыць практычна кожны сёмы. Па-другое, пажылое насельніцтва штогод павялічваецца больш чым у два разы хутчэй, чым усё насельніцтва свету — 2,6 % супраць 1,1 %. Па-трэцяе, адбываецца хуткае павелічэнне сярэдняга ўзросту жыхароў свету. Калі ў 1950 г. ён складаў 23 гады, то ў 2019 г. — 31 год. Па-чацвёртае, з-за адрозненняў у працягласці жыцця мужчын і жанчын пры старэнні павялічваецца дыспрапорцыя паміж імі ў бок колькаснай перавагі жанчын. На 100 жанчын ва ўзросце 60+ гадоў прыходзіцца 83 мужчыны. Па-пятая, на гэтым фоне расце колькасць удоў. Ва ўзросце 60+ гадоў на 100 жанчын у свеце налічваецца ў сярэднім 48 замужніх, на 100 мужчын — 80 жанатых.

Клуб знаўцаў-географай. У XXI ст. у свеце ўтварыліся два цэнтры старэння. *Краіны, якія развіваюцца*, фарміруюць цэнтр старэння свету. Калі ў 1980 г. у іх пражывала 56 % асоб ва ўзросце 60+ гадоў, то ў 2017 г. — больш за 67 %. *Развітыя краіны* ўтвараюць цэнтр надзвычай пастарэлай узроставай структуры насельніцтва. У іх 25 % насельніцтва знаходзіцца ва ўзросце 60+ гадоў (мал. 105). Аднак да 2050 г. гэта будзе ўжо амаль кожны трэці жыхар, або 32,9 %, і ўстойлівы сацыяльна-эканамічны рост будзе забяспечвацца «старэючымі» эканомікамі.

Наступствы дэмаграфічнага старэння. Праблема старэння насельніцтва выклікае шэраг наступстваў дэмаграфічнага і сацыяльна-эканамічнага характару. Напрыклад, яна прыводзіць да змяненняў структуры спажывання старэючага

Мал. 105. Доля насельніцтва ва ўзросце 65+ гадоў па краінах свету, %

грамадства, а значыць, да змяненняў структуры вытворчасці. У старэючым грамадстве адбываюцца змяненні ў структуры аховы здароўя ў бок развіцця герыятрыі — падрыхтоўкі ўрачоў, што лечаць хваробы пажылых людзей.

Адным з наступстваў старэння з'яўляюцца таксама змяненні ў структуры занятасці насельніцтва, якія без замяшчальнай міграцыі могуць выклікаць дэфіцыт асобных спецыялістаў эканамічнай галіны. У цэлым пад уплывам старэння трансфармуецца грамадства, што непазбежна адбываецца на ўсіх баках яго жыцця і на эканамічным развіцці.

Свет і Беларусь. Якія наступствы дэмаграфічнага старэння могуць быць адчувальныя ў нашай краіне праз 20 гадоў?

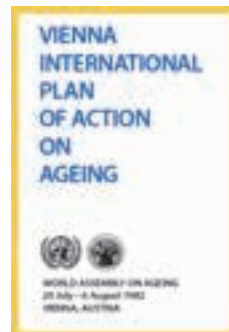
Міжнароднае рэгуляванне праблемы старэння насельніцтва. Міжнародная палітыка ў галіне старэння мае вялікую гісторыю. Яна пачалася ў 1982 г. з прыняцця першага ў гісторыі Міжнароднага плана дзеянняў па праблемах старэння на Сусветнай асамблеі па праблемах старэння ў Вене (мал. 106).

Клуб знаўцаў-географай. Венскі план змяшчаў рэкамендацыі ў сямі сферах у адносінах да пажылых людзей: 1) ахова здароўя і харчаванне; 2) абарона інтарэсаў пажылых спажывцоў; 3) жыллёвыя ўмовы і асяроддзе пражывання; 4) сям'я; 5) сацыяльнае забеспячэнне; 6) гарантаванне даходаў; 7) занятасць і адукацыю.

Мал. 107. Міжнародны Мадрыдскі план дзеянняў па праблемах старэння

Мал. 106. Першы ў свеце Міжнародны план дзеянняў па праблемах старэння

У 2002 г. на другой Сусветнай асамблеі па праблемах старэння ў Мадрыдзе быў прыняты асноўны дакумент у галіне старэння — Мадрыдскі план дзеянняў па праблемах старэння (МПДПС) (мал. 107). Ён кіруюцца ўрады ўсіх краін свету ў цяперашні час. Галоўная мэта гэтага плана заключаецца ў пабудове грамадства ўсіх узростаў і ва ўключэнні старэючага насельніцтва ў працэс развіцця на ўсіх узроўнях.

Кіруючыся прынцыпамі Мадрыдскага плана, Еўрапейская эканамічная камісія ААН ініцыявала ў далейшым правядзенне чатырох канферэнцый з прыняццем Дэкларацый у галіне старэння (мал. 108).

Першая канферэнцыя Міністраў у галіне старэння, Берлін, 2002 г.

- уключэнне праблем старэння ва ўсе сферы дзяржаўнай палітыкі;
- забеспячэнне інтэграцыі і ўдзелу пажылых людзей у жыцці грамадства;
- садзейнічанне ўстойліваму эканамічнаму развіццю ў адказ на праблемы старэння

Другая канферэнцыя Міністраў у галіне старэння, Вена, 2012 г.

- неабходнасць выкарыстання магчымасцей пажылога насельніцтва для пабудовы грамадства ўсіх узростаў

Трэцяя канферэнцыя Міністраў у галіне старэння, Леон, 2007 г.

- садзейнічанне павышэнню якасці жыцця і актыўнай старасці

Чацвёртая канферэнцыя Міністраў у галіне старэння, Лісабон, 2017 г.

- прызнанне патэнцыялу пажылых людзей;
- падтрымка іх імкнення да больш працяглага працоўнага жыцця і забеспячэнне магчымасці працаваць;
- забеспячэнне годнага старэння

Мал. 108. Мэты канферэнцый у галіне старэння Еўрапейскай эканамічнай камісіі ААН

Падвядзём вынікі. Да канца XX ст. скарачаецца смяротнасць і павялічваецца працягласць жыцця. Скарачэнне нараджальнасці прывяло да зніжэння колькасці насельніцтва ва ўзросце ... гадоў. Рост працягласці жыцця спрыяў павелічэнню долі асоб старэй за ... гадоў. У цяперашні час самым дэмаграфічна старым рэгіёнам з'яўляецца ..., а самым маладым — Проблема старэння насельніцтва выклікае наступствы ... і ... характару.

Праверым свае веды. 1. Чаму ва ўсім свеце адбываецца старэнне насельніцтва? 2. Чаму афрыканскі рэгіён з'яўляецца лідарам па долі маладога насельніцтва? 3. У чым праяўляюцца праблемы, звязаныя са старэннем насельніцтва свету?

Ад простага да складанага. 1. Да якіх наступстваў прывядзе старэнне насельніцтва ў развітых краінах? 2. Якія меры неабходна прыняць урадам дзяржаў свету, каб прадухіліць наступствы праблемы старэння насельніцтва?

Ад тэорыі да практыкі. Распрацуйце праект мер па вырашэнні праблемы старэння насельніцтва ў асобнай краіне (на ваш выбар).

Web-рэсурсы.

Матэрыялы па старэнні насельніцтва
Аддзела народанасельніцтва ААН.

§ 17. Праблема міжнароднай міграцыі

Успамінаем. Што такое міграцыя? Чаму адбываюцца міграцыі насельніцтва? Якія фактары міграцыі вам вядомыя?

Вывучаем, каб ведаць. Як уплывае міграцыя на дэмаграфічную сітуацыю ў свеце? Якія праблемы ўзнікаюць у краін, што прымаюць мігрантаў? Спецыялісты якіх сфер дзейнасці вырашаюць праблемы міжнароднай міграцыі?

Глабальны характар і наступствы міжнароднай міграцыі. З канца XX ст. міжнародная міграцыя насельніцтва набывае глабальны характар. Яна мае шэраг адметных асаблівасцей, якія не назіраліся ў свеце да сярэдзіны XX ст. Да іх адносяцца наступныя.

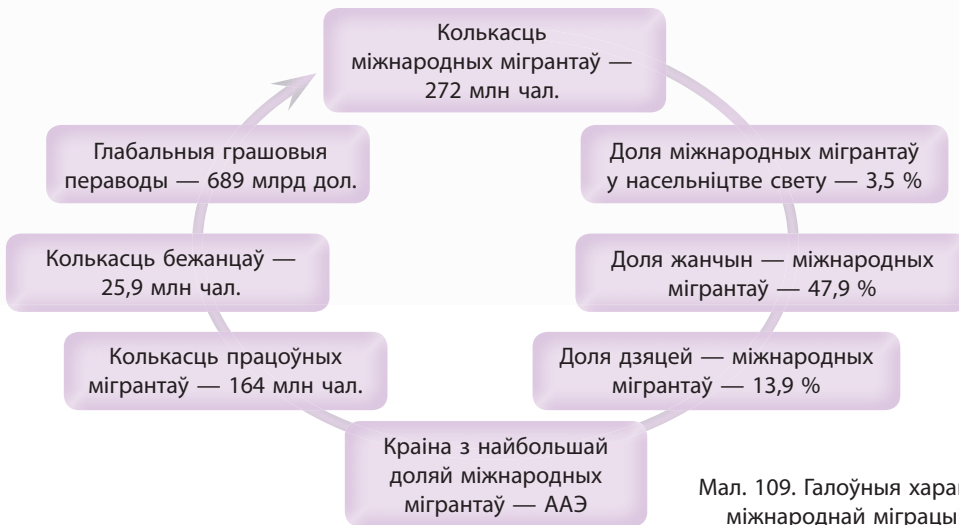
1. Адбываецца хуткі рост колькасці міжнародных мігрантаў.
2. У міграцыйны рух уцягнутыя ўсе краіны, а на палітычнай карце свету практычна не засталася дзяржаў, якія не ўдзельнічаюць у міграцыйным абмене.
3. Стаў адзіным рынак працоўнай сілы, і ў насельніцтва большасці краін з'явілася магчымасць працаваць у іншай краіне. У выніку працоўная міграцыя стала асноўным відам міжнароднай міграцыі.
4. У міграцыйным руху ўдзельнічаюць усе ўзроставыя групы насельніцтва — ад дзяцей да пажылых людзей.
5. Значна павялічылася актыўнасць жанчын у міжнароднай міграцыі.
6. З-за рэгіянальных палітычных канфліктаў і сацыяльна-эканамічнай нестабільнасці ў краінах, якія развіваюцца, узраслі маштабы нелегальнай міграцыі і бежанства.
7. З-за змяненняў клімату і пагаршэння навакольнага асяроддзя з кожным днём у свеце ўзрастае колькасць насельніцтва, якое ўдзельнічае ў кліматычнай і экалагічнай міграцыі.
8. Масавыя міжнародныя перамяшчэнні насельніцтва ў XXI ст. ствараюць устойлівыя патокі грашовых пераводаў, якія ўплываюць на памер ВУП краін свету (мал. 109).

Паразважаем. Што неабходна зрабіць дзяржаве, каб не дапусціць значных маштабаў эміграцыі? Назавіце асноўныя прычыны міжнароднай міграцыі.

Свет і Беларусь. Якія віды міграцыі характэрныя для Рэспублікі Беларусь? Спецыялісты якіх прафесій выезджаюць з Беларусі ў пошуках працы ў краіны СНД і Заходнюю Еўропу?

Мал. 109. Галоўныя характарыстыкі міжнароднай міграцыі, 2020 г.

Папрацуем з атласам. Пакажыце на палітычнай карце свету асноўныя міграцыйныя калідоры.

Паразважаем. Падумайце, як можа змяніцца памер валавога ўнутранага прадукту краіны ў выніку эміграцыі працоўных рэсурсаў.

Глобальны характар міжнароднай міграцыі і складанасць яе рэгулявання выклікаюць розныя наступствы (мал. 110).

Геапалітычныя наступствы	• рост колькасці бежанцаў; • рост нелегальнай міграцыі
Дэмаграфічныя наступствы	• змяненне колькасці насельніцтва і дэмаграфічнай сітуацыі; • змяненне ўзроставай структуры насельніцтва; • змяненне расавай, этнічнай структуры насельніцтва і інш.
Сацыяльна-эканамічныя наступствы	• змяненне памеру ВУП краіны, узроўню жыцця, даходаў насельніцтва; • зніжэнне ўзроўню нацыянальнай бяспекі краіны
Экалагічныя наступствы	• парушэнне экалогіі ў зонах размяшчэння лагераў бежанцаў; • рост экалагічнай нагрузкі ў гарадах (напрыклад, у сувязі з міграцыяй бедных слаёў насельніцтва з вёсак у горады з утварэннем трушчоб) і інш.
Сацыякультурныя наступствы	• змяненне культурных традыцый

Мал. 110. Наступствы міжнароднай міграцыі

Унутрана перамешчаныя асобы і праблема бежанства ў сучасным свеце.

Вялікая колькасць канфліктаў, выкліканых палітычнымі або экалагічнымі прычынамі, прыводзіць да масавых перамяшчэнняў насельніцтва ўнутры краіны.

Асаблівасць такіх перамяшчэнняў насельніцтва заключаецца ў тым, што, з'яўляючыся грамадзянамі дзяржавы і застаючыся на яе тэрыторыі, людзі знаходзяцца пад яе выключнай абаронай, нават калі дзяржава не ў сілах забяспечыць такую абарону. Таму аказанне дапамогі такім асобам з боку міжнародных органаў можа разглядацца як *умяшанне ва ўнутраныя справы краіны*.

Аднак у 1972 г. Упраўленне Вярхоўнага камісара ААН па справах бежанцаў (УВКБ), кіруючыся гуманнымі меркаваннямі, уключыла «асоб, перамешчаных унутры краіны», у свае праграмы ў галіне дапамогі бежанцам. Таму ў цяперашні час у шэрагу краін праблема ўнутрана перамешчаных асоб становіцца *часткай міжнароднай праблемы бежанства*.

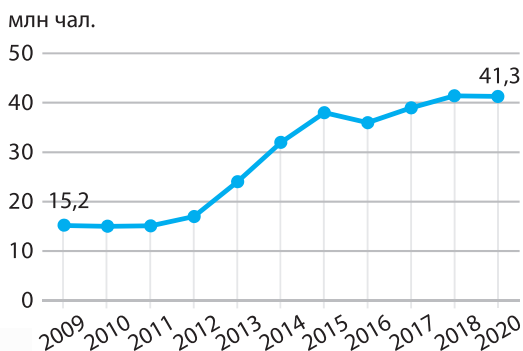

Паразважаем. З чым звязана значнае павелічэнне колькасці бежанцаў у канцы XX — пачатку XXI ст.?

Унутрана перамешчаныя асобы (УПА) — асобныя людзі або групы людзей, якія былі вымушаныя пакінуць свае дамы, ратуючыся ад узброеных канфліктаў, гвалту, парушэння правоў чалавека ці прыродных катастроф, і знаходзяцца на тэрыторыі свайго краіны.

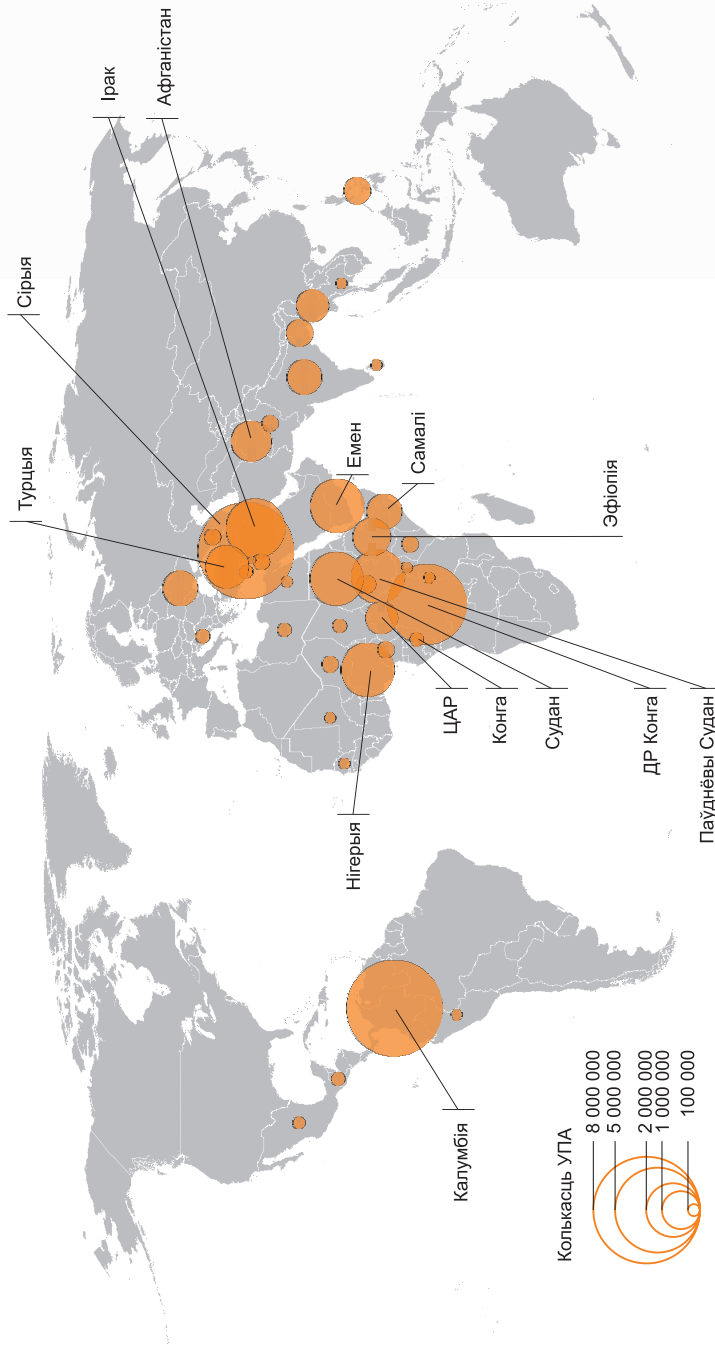
Галоўнай праблемай для УВКБ застаецца забеспячэнне фінансавання патрэб унутрана перамешчаных асоб. У пачатку XXI ст. іх агульная колькасць заставалася параўнальна пастаяннай — каля 25 млн чал. Аднак у 2007 г. дапамога аказвалася

Мал. 111. Дынаміка колькасці УПА у свеце, млн чал.

ся 12,8 млн УПА у 24 краінах — удвая больш, чым годам раней. Перш за ўсё гэта звязана з новай хваляй унутраных перамяшчэнняў у шэрагу краін: у Калумбіі, Іраку, Ліване, Шры-Ланцы і інш.

Паводле даных за 2020 г., колькасць унутрана перамешчаных асоб склала 41,3 млн чал. (мал. 111). Найбольш напружанымі рэгіёнамі па маштабах унутрана перамешчаных асоб з'яўляюцца Афрыка (17,8 млн чал.), Азія (13,7 млн чал.) і Лацінская Амерыка (8,1 млн чал.) (мал. 112).

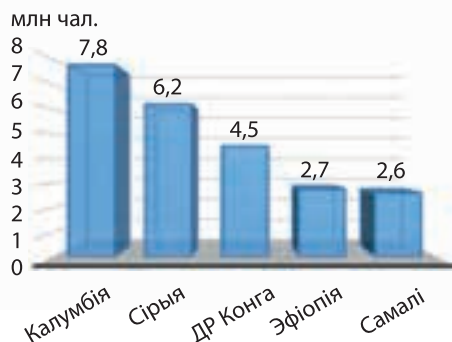
Мал. 112. Асноўныя ачагі УПА ў свеце, чал., 2018 г.

Сярод краін з найбольшай колькасцю УПА першае месца ў свеце займае Калумбія (7,8 млн чал.). Далей ідуць Сірыя, ДР Конга, Эфіопія і Самалі (мал. 113).

Сярод іншых краін, дзе колькасць УПА павялічваецца ў апошнія гады, вылучаюцца Емен, Нігерыя, Афганістан, Паўднёвы Судан і Судан.

Папрацуем з атласам. Назавіце краіны — суседзі Рэспублікі Беларусь, дзе праблемы прывялі да з’яўлення катэгорыі ўнутрана перамешчаных асоб.

Мал. 113. Краіны з найбольшай колькасцю УПА ў свеце, млн чал., 2018 г.

Працэс пошуку людзьмі бяспечных умоў для жыцця ў апошнія гады ў шэрагу рэгіёнаў планеты актывізуецца. Урады і міжнародныя арганізацыі вымушаныя рэагаваць на сур’ёзныя выклікі, звязаныя з неабходнасцю размяшчэння бежанцаў, іх інтэграцыі ў грамадства ў месцах новага пражывання. Апублікаваныя ААН даклады на гэтую тэму сведчаць аб тым, што праблема бежанцаў у свеце становіцца больш вострай.

Клуб знаўцаў-географай. У 2000 г. Генеральная Асамблея ААН абвясціла 18 снежня Міжнародным днём мігранта (мал. 114). Гэты дзень быў выбраны таму, што ў 1990 г. менавіта 18 снежня была прынятая Міжнародная канвенцыя аб абароне правоў усіх працоўных-мігрантаў і членаў іх сем’яў. Тэмай Міжнароднага дня мігранта 2019 г. былі гісторыі аб сацыяльнай згуртаванасці міжнародных мігрантаў. Для гэтага Міжнародная арганізацыя па міграцыі распрацавала платформу «Я — мігрант» (мал. 115), на якой можна знайсці рэальныя гісторыі з жыцця гэтай катэгорыі людзей.

Мал. 114. Лагатып Міжнароднага дня мігранта 2019 г.

Мал. 115. Стартвая старонка платформы «Я — мігрант»

Віди міграційнай палітыкі ў свеце. Міжнародная міграцыя — гэта неад’емная частка глабалізацыі. Паводле Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах 1966 г., любы чалавек можа пакінуць сваю краіну, гэта значыць мае права на эміграцыю. Але гэта права абмяжоўваецца прынятымі ў краіне іміграцыі правіламі бяспекі, грамадскага парадку, маральнасці, правамі і свабодамі іншых асоб. Менавіта таму сучасны свет характарызуецца *разнастайнасцю відаў міграцыйнай палітыкі*.

Паразважаем. Успомніце, што такое міграцыйная палітыка. Якія віды міграцыйнай палітыкі ў залежнасці ад адносін да мігрантаў вы ведаеце?

У сувязі з тым што асноўнымі напрамкамі міжнароднай міграцыі ў XXI ст. выступаюць міграцыі «Поўдзень — Поўнач» і «Поўдзень — Поўдзень», віды міграцыйнай палітыкі залежаць ад задач сацыяльна-эканамічнага развіцця дзяржаў, што прымаюць мігрантаў, і дзяржаў, з якіх эмігруюць грамадзяне.

Напрыклад, у развітых краінах іміграцыя насельніцтва з краін, якія развіваюцца, прыводзіць да сур’ёзных наступстваў: неабходнасці забеспячэння асоб жыллём, працай, сацыяльнай інтэграцыі, гуманнага стаўлення да традыцый, культуры грамадства, што прымае асоб, і інш. У сучасным свеце назіраецца перавага іміграцыйнай палітыкі над палітыкай у галіне эміграцыі (табл. 5).

Табліца 5. Віды міграцыйнай палітыкі

А. Палітыка ў галіне іміграцыі	
<i>Праблемы, якія вырашае палітыка ў краіне, што прымае мігрантаў</i>	<i>Прыклады краін</i>
1. Рост аб’ёмаў іміграцыі ў краіне. 2. Скарачэнне колькасці насельніцтва і дэпапуляцыя. 3. Старэнне насельніцтва. 4. Дэфіцыт працоўнай сілы ў пэўных сектарах эканомікі	М’янма Аўстралія Канада Германія, ЗША
5. Забеспячэнне магчымасці працаўладкавання для грамадзян. 6. Інтэграцыя імігрантаў у краіне, што прымае мігрантаў	Польшча Венгрыя, Францыя, Ямайка
Б. Палітыка ў галіне эміграцыі	
<i>Праблемы, якія вырашае палітыка ў краіне, з якой эмігруюць грамадзяне</i>	<i>Прыклады краін</i>
1. Рост аб’ёмаў эміграцыі ў краіне (забаронная)	Мексіка, Бразілія
2. Інтэлектуальная эміграцыя (уцечка мазгоў), эміграцыя высокакваліфікаваных спецыялістаў (заахвочвальная)	Бангладэш, Інданезія, Пакістан
3. Дэфіцыт працоўнай сілы ў пэўных сектарах эканомікі (заахвочвальная)	

Замяшчальная міграцыя як форма дэмаграфічнай палітыкі. У 2000 г. Аддзелам народанасельніцтва ААН быў падрыхтаваны даклад «Замяшчальная міграцыя: ці з'яўляецца яна рашэннем праблемы скарачэння колькасці і старэння насельніцтва?». Пад замяшчальнай міграцыяй у дакладзе разумеўся такі міграцыйны прырост, які кампенсуе — замяшчае — недахоп нараджэнняў, неабходных для падтрымання ў некаторы перыяд часу ў дадзенай краіне колькасці насельніцтва.

Мал. 116. Замяшчальная міграцыя ў Германіі

Паняцце «замяшчальная міграцыя» ўжываецца ў трох значэннях: 1) міграцыйны прырост, пры якім колькасць насельніцтва не мяняецца; 2) міграцыйны прырост, пры якім колькасць працаздольнага насельніцтва не мяняецца; 3) міграцыйны прырост, пры якім доля асоб старэйшых узростаў не павялічваецца.

Асноўнымі перадумовамі замяшчальнай міграцыі выступаюць дзве найбольш актуальныя дэмаграфічныя праблемы: 1) спыненне росту колькасці насельніцтва і яе змяншэнне (дэпапуляцыя) і 2) дэмаграфічнае старэнне.

Дадзеныя праблемы сёння характэрныя для дзвюх груп дзяржаў — эканамічна развітых краін і краін з пераходнай эканоміяй. Таму ў іх найбольш актыўна абмяркоўваюцца пытанні маштабаў замяшчальнай міграцыі. У цяперашні час разлікі маштабаў праведзеныя для васьмі найбуйнейшых краін з нізкай нараджальнасцю (Германія (мал. 116), Італія, Рэспубліка Карэя, Расія, Вялікабрытанія, ЗША, Францыя і Японія).

Клуб знаўцаў-географай. У краінах Еўропы ў сувязі з дэпапуляцыяй і канцэпцыяй замяшчальнай міграцыі сфарміраваліся групы экспертаў, якія настойваюць на тым, што масавая міграцыя з краін «глабальнага Поўдня» — адзінае вырашэнне праблемы дэпапуляцыі для краін «глабальнай Поўначы». Гэта пазіцыя паслядоўна падтрымліваецца некалькімі міжнароднымі арганізацыямі (Міжнародная арганізацыя па міграцыі, Упраўленне Вярхоўнага камісара ААН па справах бежанцаў, Маскоўскі Цэнтр Карнэгі, Міжнародны валютны фонд, Група Сусветнага банка і інш.).

Падвядзём вынікі. Міжнародная міграцыя насельніцтва набыла глабальны характар. Яна мае адметныя асаблівасці: ..., ..., ..., ..., ..., ..., ..., ..., а таксама пэўныя наступствы: ..., ..., ..., ..., Акрамя таго, у межах краіны можа з'явіцца праблема ўнутрана ... асоб. Іх найбольшая колькасць характэрна для краін: ..., ..., Міграцыйная палітыка рэгулюе правы мігрантаў і законы краін, што прымаюць мігрантаў. Замяшчальная міграцыя дазваляе часткова вырашыць праблему нізкай ... насельніцтва ў ... краінах.

Прверым свае веды. 1. Як змянілася міжнародная міграцыя ў пачатку XXI ст.? 2. У чым заключаецца праблема УПА ў краінах? 3. Якія праблемы вырашае замяшчальная міграцыя?

Ад простага да складанага. 1. Чаму ўзнікла такая з'ява, як Еўрапейскі міграцыйны крызіс? 2. Чаму інтэлектуальная міграцыя для краін Лацінскай Амерыкі і Афрыкі пагражае сур'ёзнай праблемай іх далейшага развіцця?

Ад тэорыі да практыкі. Правядзіце дыскусію «Эканамічныя праблемы Еўрапейскага міграцыйнага крызісу».

Web-рэсурсы.

Агенцтва ААН па справах бежанцаў.

Матэрыял ААН аб правах чалавека ўнутрана перамешчаных асоб.

Міжнародны цэнтр маніторынгу ўнутрана перамешчаных асоб.

Канвенцыя аб статусе бежанцаў.

Сайт Асацыяцыі глабальнай міграцыйнай палітыкі.

Партал даных аб міжнароднай міграцыі.

Матэрыялы па міжнароднай міграцыі Інстытута міграцыйнай палітыкі.

Міжнародная платформа «Я — мігрант».

T5-1